

**ПОЗИТИВИЗЪМ, РОМАНТИЧЕСКИ МЕТАФОРИ,
ИНСТИТУЦИОНАЛНИ МЕТАФИЗИКИ.
УЧЕБНИЦИТЕ ПО ЛИТЕРАТУРНА ИСТОРИЯ И
КОНСТРУИРАНЕТО НА НАЦИОНАЛНАТА ИДЕНТИЧНОСТ**

АЛЕКСАНДЪР КЪОСЕВ

Литература се казва сборът на всички душевни произведения, що е създадал и притежава един народ, било в жива или в писана реч.

През 1896 г. в Пловдив е издадена **БЪЛГАРСКА ЛИТЕРАТУРА. Кратко ръководство за средни и специални училища** на младия ректор на Софийския университет Александър Теодоров Балан. Първият университетски учебник по българска литературна история (1896 г.) започва с горната дефиниция за литература, скрито приела, че не само ще просвещава студентите „що е литература“, но и че има отговор на Ренановия въпрос „що е нация“. Учебникът – дисциплинарен и дисциплиниращ текст на университетската позитивистка наука – базира реторически своите дефиниции на внушението за простотата и педагогическа яснота, за неутралност и обективност на натрупаното знание. Въпросите и проблемите, които са вълнували около едно столетие създаващата се българска нация, тук изглеждат успокоени, отговорите им са вече *taken for granted*, проблематичността на националното се е утаила и превърнала в безпроблемни предпоставки на националната наука.

Каква е ролята на подобни научни текстове в конституирането на „въображаемите общности“? Как те се отнасят към самата литература, в какво отношение са към нейната собствена национално-формираща роля?

На пръв поглед литературно-историческите учебници са вторични, дори третични. Ако нещо от областта на дискурса има нацио-формираща роля, това по-скоро е самата литература, а не нейните коментари, описи, библиографии, истории, учебници и ръководства.

Впрочем, полифункционалната роля на литературата при формирането на нацията заслужава кратко отклонение.

Известната си книга *Въобразените общности* Бенедикт Андерсън търси тази роля в начина, по който романът конструира в комуникативните импликации на своето повествование въображаема общност: единна, хомогенна, съществуваща публика-общество. Според него чрез фикционалния конструктор на „хомогенната национална публика“ литературата предлага на консолидиращото се множество от хора, (които не се познават и

сигурно никога няма да се видят) модел на съвместност и съвместеност в модерна, хомогенна и празна темпоралност, той им предлага имагинерната *едновременност* на дистантни индивиди, групи и прослойки. Това от своя страна е условие за възникването на също така единния, модерен и хомогенен, колективен национално-исторически субект, Народа, който ще се движи през въпросното колективно хомогенно темпорално поле и ще създава „исторически“ събития.

Втората, често изтъквана в теоретичните изследвания нацио-формираща функция на литературата е свързана с тази сюжетопораждаща способност на литературата. Често се изказва мнението, че специално романът е способен да произвежда схемите на онова, което Жан Франсоа Лиотар нарича „големи наративи“, а Едуард Саид – „героически наративи“. Всъщност литературата винаги е възпроизвеждала пра-старата устойчива сюжетна схема „възход, падения и кулминации на единен колективен сюжет през баталното историческо време“; но в и чрез неговата модерна романова реализация тя започва да произвежда и символните форми на „незавършеното настояще“ (Бахтин), успява да конструира т. нар. от Козелек и Хабермас „отвореност на модерното време“, характеризиращо се с привилегирован статус на настоящето като „младо“, „най-ново време“, отварящо се към едно отново и отново прииждащо бъдеще¹. В рамките на този линеен, перспективен и отворен темпорален модел литературният сюжет е способен да съпоставя и хармонизира индивидуалното и колективното: да дава модели на взаимовръзката на две „съдби“ – на еманципиращия се модерен индивид и на еманципиращата се нация.

Заедно със своите темпорални функции въпросният наративен модел изпълнява според някои литературни теоретици и роля на тотализираща схема спрямо зараждащата се нова, модерна и хетерогенна социална среда, съставена от разнородна множественост от класи, прослойки, етноси, езици, култури и гледни точки. Както посочва Тимоти Бренън в коментара си на Бахтинови идеи, именно хетероглосният жанр, т. е. романът, е в състояние да обедини времето на произхода с профанното всекидневие и заедно с това да репрезентира по един не-йерархичен начин хоризонталната разнородност от класи, социални групи и прослойки, включително онези, които не са имали достъп до публични репрезентации. Романовата структура търси гледната точка и сюжетната перспектива, от която да „представи“ и с това да „обедини“ поли-стилистика на борещите се социални, чужди един на друг езици и социални гледни точки с единството на индивидуалния и/или колективен сюжетен актант, който пренася своята трансформираща се, но все пак ненакърнена идентичност през перипетиите и катастрофите на баталното време. Създаденото подвижно романово единство според Бренън е дискурсивно условие за съвместен живот на бъдещата нация, която в самата жанрова форма на романа „помни“ композитния си, съставно-сложен произход и битие.²

¹ Виж Juergen Habermas, *Der philosophische Diskurs der Moderne*, Suhrkamp, 1989, s.15.

² Както е известно, по-късни деконструктивистки и пост-колониални анализи поставиха под въпрос тази „единност“ на времето, субекта и наратива, които се опитват да

Но литературата е не само темпорално и сюжетно-тотализиращо условие за нацията, тя е нейно *легитимационно условие*. През 80-те години на миналия век младият поет Иван Вазов, по-късно класически автор на модерната българска литература, изразява това по начин, който изкушава да бъде цитиран (изказвания, подобни на неговото обаче не се уникални: те могат да се открият във всяка раждаща нация и раждаща се национална литература). По повод обвиненията на руски рецензенти Вазов оплаква отсъствието на българска литературна класика, възкликвайки: *Какво имаме ний На ш е, С в о е, В е ч н о³? ... Утре един друг благодетел ще каже: българският народ не съществува!*

Не е трудно да се види, че за този „класически дискурс“, свързващ онтологично Народа и Литературата, светът на нацията намира ценностно основание, устойчивост, идентичност и трайност, осигурява си престижни емблеми за Чуждия поглед и модели за културно съществуване именно в Произведенията на Словото – в „притежанието“ та тяхната Вечност, Величие, Слава, Видимост за Другите. За тази „реторика на класическото“, ако основополагащите ценности на Произведеното Слово не съществуват, подобен народ няма легитимно културно битие: той с право може да бъде обявен за несъществуващ. За тази реторика *класиката* започва да придобива функциите на „светска религия“, функцията ѝ по отношение на модерните национални култури се оказва неочаквано аналогична на легитимиращата и онтологична функция на сакралното по отношение на предмодерните, митологични и религиозни култури.

Литературата-мислена-като-Класика също имплицира особена темпоралност – но тя е различна от тази, за която говори Андерсън. „Времето на гениите и щедърите“ е сякаш от „друга модалност“, то изглежда „откъснато“ не само от празното хомогенно време на емпиричното съществуване, но и от „сюжетираното“ време на героическата национална история. То помества „произведенията“ и „авторите“ в едно идеално траене, в образцова непреходност и устойчивост, в презентност, което няма в себе си, за разлика от сакралното време на предмодерните култури, никаква бо-

„тотализират“ хетероглосията. (виж книгата *Nation and Narration*, ed. Homi Bhabha, London Routledge, 1990.) В критика на Бахтин анализите на Хоми Баба демонстрираха, че единният наратив като властова реторическа форма на историзма крие разпръснатостта на хомогенното време и на историческия национален субект. Той посочи, че симултанността-пространственост на съществуването, визуализираното настояще на нацията е всъщност пресечено от много разбягващи се в своята разноперспективност минали времена на различни групи, малцинства, емигранти, култури, от множественост на гледните точки назад във времето, от потиснати възможни разкази, от диалектика на господаря и роба в политиката на сигнификацията. Под повърхността на властващите наративи социо-стилистическата хетероглосия никога не е преодоляна докрай, тя винаги „разпръсква“ „единното визуализирано в пространствена форма настояще“ на нацията с много по-комплексни и амбивалентни стратегии на идентификация. В „нацията“ скрито се оказват въвлечени и други, невидими маргинални и субверсивни групи, субекти, други общности – наративът е винаги поле на борба, на опит да не им се даде възможност и авторитет да се артикулират наративно, да въведат своя разказ, своята гледна точка (опит, според Баба, по необходимост завършващ неуспешно).

³Иван Вазов, *Българският народен театър*, в. Народний глас, бр. 368 л., 12 февруари 1883. Цитат по Иван Вазов, *Събрани съчинения*, том 19, С. 1979, стр. 154.

жествена санкция: в този смисъл може да бъде наречено квази-трансцендентно. Класическите творби и класическите автори са, както казва Сент Бъов, *едновременно модерни и антични, съвременници на всички епохи*, а варирайки същата мисъл, Ханс Георг Гадамер добавя 110 години след него: класическите творби и автори съществуват *извлечени от различията на нарастващото време и променящите се вкусове... носещи съзнание за оставащото, трайното, за онова, което не може да бъде загубено, за независимото от всички исторически обстоятелства*.⁴

Тук е видима и още една особеност на реториката на класическото. В посоченото друго, парадоксално-идеално измерение на модерното време (*безвременно съвремие, едновременност на всяко съвремие*, Гадамер), творбите съществуват в „сбраност“, в „хомогенна заедност“. Това прекрасно изразява и дефиницията на Балан, с която започнахме: *литературата е „сбор“ от душевни произведения*. „Времето на гениите и шедьоврите“ предполага един съвместяващ и хомогенизиращ хронотоп, който се различава от Андерсеновото хомогенизирано настояще на вестника и романа по своята квази-идеалност⁵, „не-всекидневност“; Произведенията, Шедьоврите, Класиците, Гениите са трансцендиращи, над-обстоятелствени. Но те са и в *хомогенизираща съвместност* – точно както са хетерогенните фактивини на вестника или хетерогенните индивиди, групи, социални среди и социални гласове в романа. Така той съединява парадоксално архаични, квази-сакрални черти с онези черти на модерната темпоралност, за които говори Андерсън.

* * *

Тук е възможно да формулираме и тезата на настоящия доклад. Тя гласи: позитивистичните университетски учебници по литература „нормализират“ и институционализират (във фукоисткия смисъл на тези думи) възвишената романтическа реторика, която тук нарекох „дискурс на класичното“. Те я утаяват в изтрити университетски метафори, в институционално конвенционализирани клишетата, сплитачи романтическите представи за литература и нация и позитивистичните научни, изследователски и университетско-педагогически процедури. Именно този странен хибрид стабилизира предмета, наречен „национална литература“ и го превръща в особена емблема и легитимация на национална идентичност.

⁴ Hans Georg Gadamer, *Wahrheit und Methode*, Tuebingen, 1960/90, s. 290 – 296.

⁵ Още едно доказателство за парадоксалната „неабсолютна абсолютност“ на класическото време е и фактът, че престижната „заедност“ на класиката не е затворена – тя непрекъснато се попълва с нови гении и шедьоври, с нови „изрази“ на индивидуалния и националния „Дух“, открита е за нови постижения и нови гениални „душевни произведения“. Класик според Сент Бъов е *писателят, който е обогатил човешкия дух, който действително е обогатил съкровищницата му, който го е накарал да направи още една крачка напред*. Така за „реториката на класическото“ времето на шедьоврите и гениите има обогатяващ се, кумулативен характер: метафората за „съкровищница“ тук е ключова, защото съумява едновременно да внуши особената съсредоточеност на свръх-богатството и заедно с това, противно на недостъпната сакрална трансцендентност, да внуши, че то е отворено към полето на емпирията и историята, че се увеличава, нараства от възвишени „приноси“.

В следващата част на този текст ще се опитам да покажа чрез конкретен анализ на случая „Балан”, че позитивистичното университетско литературнознание и неговите учебници са най-мощните агенти в дискурсивното институционално изграждане на този тотализиращ национален и националистичен предмет. Твърдя, че „националната литература”, „наследството”, „сборът” (които по Андерсън и други автори участвуват в конструирането-въобразяване на нацията) сами са ефект и конструкт на филологизма, а не са „даденост”, която той изследва. Актът на това институционално-дискурсивно конструиране трае около 40 години (става дума за периода от 1880 до 1920 г.) и сплитва в забележително единство позитивистичните дискурси на учебниците по литературна история и позитивистичните институционални практики на университетската литературна и библиотечна наука (създаване на университети, факултети, катедри, лекторски места, лекции, библиотечни сборици и библиографски описи и пр.)⁶.

Поради липса на място тук ще обърнем повече внимание на реторическите стратегии. По-горе вече дадох примери за основни клишета и тропови фигури на „класическия дискурс”: тук ще се интересувам главно от неговите учебнически, български модификации. В това отношение литературно-историческата реторика на Балановото *Ръководство* (както и на други негови съчинения от тази епоха⁷) заслужава специално внимание. Въпреки че този учебник е първи в университетския контекст, Балан не пропуска да го впише в авторитетни и вече установени контексти на международната славистика

⁶ Първите факултети и катедри, които се създават в новооткрития български национален университет (1888), са историко-филологически факултет и катедри; откриват се щатни места за преподаватели. Обслужвайки този процес, проф. Александър Теодоров-Балан написва първия учебник по служебно задължение като необходимо помагало за студентите. Дотогава съществуват няколко слабо разпространени, бедни и неефективни литературно-исторически прегледа, които не могат да изпълняват ролята на университетско помагало. През 1884 г. Иван Вазов и Константин Велчков пишат *Кратък исторически преглед на ново-българската литература*. През 1886 излиза *Кратък исторически преглед на българската литература от началото на писмеността до наше време* на Г. Д. Попов, през 1887 г. излиза *История на българската литература* на Димитър Маринов. След Балан се появяват други подобни, преводни и имитиращи го съчинения по литературна история – на М. Москов (1895), Д. Мирчев (1907) (когото Балан обвинява в плагиатство), А. Михайлова (1921), Б. Ангелов (1924) (преработен и допълнен превод на *Допълнителний курс теория словесности* на А. Шалгин). Може да се каже, че с това „чисто” позитивистичният период на българското литературнознание завършва – показателното е това, че той съвпада с изграждането и стабилизирането на националните университетски и библиотечни институции. От своя страна български библиографии и описи се създават от 50-те години на XIX век, но в края на века и началото на настоящия те започват да обслужват развиващия се институт на Националната библиотека, създават се и се развиват още две големи библиотеки – Пловдивската и Университетската. През 1897 година се създава закон за депозиране на всички издадени в България книги в Народната библиотека. През 1899 излиза първият държавен нормативен акт – *Правилник за Народната библиотека в София и Пловдив*; през 1909 г. Просветният закон регламентира много по-пълно дейността на националните библиотеки, както и твърде високите ценови изисквания към специализирания състав на библиотеката (виж Райна Манафова, *Култура и политика, България в навечерието на Балканската война*, С. Наука и изкуство, стр. 104-105). Освен цитирания опис на Балан, излязъл през 1906 г., в периода могат да се посочат и *Библиографски бюлетен за депозираните книги, списания и вестници 1900 – 1903 г.*, *Опис на българските периодични издания от 1804 до 1900*.

⁷ Например на предговора към голямото библиографско съчинение *Български книгопис за сто години. 1806 – 1905*. Опис на изданията (книги, брошури, вестници, списания, атласи, харти, ноти, образи, С. 1906).

и филология. Осигурявайки си традиционен и институционален авторитет, реториката на учебника скрива под позитивистичния пласт от своите успокоени, стабилизиращи „термини“, балановски вариант на романтическия пласт от възвишени метафори. В позитивистичния дискурс те са вече почти забравени, изтрити, превърнали са се в това, което реториката нарича „катахреза“. Буквалните им значения обаче показват ясно, че епохата на филологизма (която е и епоха на утвърдилият се буржоазен етос) не е в състояние да опише в литературата иначе освен в класически категории на капиталистическото въображение: труд, производител, продукт, богатство, съхраняване. Метафорите на литературно-историческия дискурс са сякаш отместени вариации на тези форми на капиталистическо въображение: Балан говори за *културна дейтелност на българския дух, за създаване, за „трудовете“ за народно притежание, душевни произведения*. Зад тези конвенционални по времето на Балан литературно-исторически тропи прозират странните двойници на капиталистическите понятия, изработени от идеологията на романтизма и немският Sturm und Drang: те са отместени в „другата модалност“ на парадаксалното, не-емпирично време и през призмата на *класиката* производителят не е прост производител, а създател, Автор, Гений, Творец подобно на Бога, произвеждането е духовен Труд, Творчество, произведеното е Произведение, Шедьовър, то е сходно с божиеото Творение, влоговете, банките, богатството придобиват особена „безценност“ и се превръщат в „златни фондове“, „безценни съкровищници“ и „безсмъртни приноси“. Възпроизвеждайки реториката на авторитетна филологическа наука, авторът на българския учебник възпроизвежда безпроблемно и тези романтически унтертонове – и не е случайно, че в българската филологическа терминология именно Балан е и авторът на метафората „Творба“.

Филологическата и библиографска практика на Балан демонстрира още как самата литература, артикулирана от тази двойствена реторика, се раздвоява, колебае се на границата между емпиричния капиталистически-фактически свят и романтическата вселена на възвишените визии за класика. От една страна, тя, както казва Балан в подзаглавието на големия си библиографски опис от 1906 г., е разбягващо се множество от *книги, брошури, вестници, списания, атласи, харти, ноти, образи* (към това Баланово изброяване бихме могли да добавим ритуали, магически словесни практики, богослужбни свещени ръкописи и пр.). От друга страна, тя се мисли и описва като почти метафизически единна Литература и Книга, като квазимитически единен Духовен Агент, съблочно проявление на българския Дух. Под повърхността на нормализиращия позитивистичен научен стил, логоцентричните метафори на единството и присъствието, на същината, на единния духовен произход скрито управляват и тотализират разпръскащото се множество от „дивергентни факти“ (Клифърд Гиърц).

Съществуването на литературата едновременно, противоречиво и трансгресивно на границата между два „свята“ позволява на описващия и каталогизиращ филологически дискурс да разгърне разказ, *литературно-*

исторически наратив за нейната *съдба, развитие и еволюция*, за пулсациите, движенията, перипетиите на този единен и двойствен наративен агент. Подобно на Одисей, който е посетил и се е завърнал от отвъдния свят, Литературата се движи между множествеността на фактите и единството на „духовното“, трансгресира границите им, ту попада в емпирическата, разпръскваща се множественост на текстовете, ту изразява и възпява неизразимата единна същност, метафизичните дълбини на националния Дух. Както всяко подобно наративно пулсиране, функцията на посоченото също е да се справи с определени логически и институционални противоречия на модерното национално общество⁸ – в случая на модерната нация и е крайно необходимо да регулира такива основополагащи контрадикции като Колектив и Индивид, Свое и Чуждо, Историческо и Вечно, Явление и Същност, Всекидневие и История, Агресия и Култура.

По традиционен исторически и учебнически начин съчинението на Балан извършва тези символни регулации чрез разказа си за възникването и еволюцията на българската литература. Този разказ успява да снее несовместимостите и да вкарва в наративно отношение твърде разнородни културни комплекси, които след наративните си трансформации загубват своята не-еднородност и се превръщат в непроблематично градиво на Единството на еволюиращата българска литература. Всички тези *книги, брошури, вестници, списания, атласи, харти, ноти, песни, ритуали, магии и образи* се признават от трудолюбивия събирач и библиограф Балан за твърде различни на емпирично равнище. Но в хода на враждането им в неговия литературно-исторически разказ различието им губи сила, снето в общия им статут на „прояви“, „проявления“ на националния Дух. Ретроспективно те се оказват тъждествени и единни в квази-метафизичния си корен, но хомогенизацията тече и в другата, проспективната посока чрез фигурата на „еволюцията“, „развитието“ и неговата „периодизация“⁹. Хомогенизиран през хегерогенните културни комплекси и през различията на времето, предметът „Литература“ добива кохерентност, тоталност: историческите пробойни, дисконтинуалностите, празнотите, и дупките в него са заличени¹⁰.

⁸ В опита си за парадигматическа схематизация на древните разкази Клод Леви Строс, както е известно, ги представя като инструменти за опосредяване на противоречия. Те трябва да опосредят чрез поредица от сближаващи се семантични опозиции отношение между парадигматически структури, логически структури и институции, отношение между реално и въобразено. От тази гледна точка Леви Строс определя митическия разказ като отражение на реални противоречия на дадено общество, но и на крайни, възможни положения, институциите, описани в мита могат да бъдат и съвсем противоположни на истинските.

⁹ По въпроса за наративната роля на периодизацията виж статията на Валери Стефанов *Литературноисторическият разказ: Българското му „случване“* в книгата *Литературната институция*. С., Анупис, 1995, стр. 26.

¹⁰ По въпроса виж моята статия *Списъци на отъствието* в книгата *Българския канон?* С. 1988. С този въпрос се занимава и Бойко Пенчев в статията си *Грижите около едно раждане*, в книгата си *Тъгите на краевековието*, С. 1999, Бойко Пенчев. Анализирайки литературно-историческия проект на Боян Пенев, Б. Пенчев дефинира традиционните функции на разгъването на този еволюционистки и теологически сюжет по следния начин: той осигурява компактност и континуитет на времето, осигурява хомогенността на полето от литературни факти, определя „посоката на развитие“ и осмисля хетерогенното нелитературно минало от идеалния хоризонт на едно светло литературно бъдеще.

Това е техниката, с която например биват обединени „фолклорът” и „литературата”. Балан си дава сметка, че т. нар. „фолкор” всъщност има твърде различно културно и комуникативно битие от модерната литература: той е наясно, че устните прояви всъщност нямат характер на *творби* (в смисъл на обособени от контекста писмени продукти). За него не е тайна, че проявите на народната словесна култура *съществуват в живота и променлива реч на народа... преминуват от уста в уста, предават се от поколение на поколение и непрестанно се менят* (стр. 7). Това обаче никак не му пречи с лекота да класифицира и фолклора, и писмеността в общата категория *душевно произведения*¹¹. Отгъждествяването тече на въпросното институционално и квази-метафизично равнище: бидейки само различни прояви на Езика (който Балан, понесен от инерцията на своята филологическа институция, по хердериански и хумболддиански смята за най-същественото произведение на народния дух), литературата и фолклора си приличат принципно по това, че са *словесни*, че са *израз на душата* (колективна или индивидуална) и по това, че и двете са *наши*. Първоначалното ясно разграничение се заличава от спокойната обективност на институционалния дискурс, който, без да се пита за основания, строи реторичен мост между тях: *Първата култура на народа е изразена в устната му словесност, а в писмената му словесност се изказва нейното по-нататъшно развитие*. Така всичко се оказва кохерентно телеологично шилеровско движение от „наивна към сантиментална поезия, от „първия изказ” към „втория”: квази-метафизическата величина „народ” просто се „про-явява”, „изрязява”, „из-казва” „твори” по-различен начин. Но в последна сметка става дума за *творчество*, а отделните му варианти не могат да бъдат нищо освен еволюционни етапи.

¹¹ Тук впрочем се проявява клопката на метафоричния дискурс в литературазнанието. Както е известно, метафоричните съждения не се характеризират с онова, което логиката нарича *truth claim*, и по тази причина не могат да бъдат „фалшифицирани”, опровергани. Понеже става дума за тропи, те не могат да се приемат буквално (Рикъор казва, че в метафоричното изказване предиктната форма S е P е спрегната със своята негация S не е P). По тази причина невъзможно е например възражението – фактите на устната народна култура нямат произведена, продуктна форма, затова не са произведения, а са по-скоро цялостно ритуално-комуникативни процеси – отговорът на подобно възражение би бил, че те са произведения „като че ли”, че са оксиморонни „душевно произведения”, духовни продукти = вътрешни въшности, интериоризирани екстериоризации. По същия начин Балан е наясно с етимологията на литература от *littera* – буква, писмо, но това не му пречи да създаде оксиморона „устна литература”, „устна писменост”. Професорът по литературна история не е в състояние да види и да изпита някакви притеснения относно етимологическата оксиморонност на своята дефиниция и произтичащата от нея класификация на фолклора като част от литературата. За него тези противоречащи си метафори и оксиморони са незабележими, защото всъщност са *катахреси* – т. е. традиционни, изтрити тропи на позитивисткия литературоведски дискурс, оградени от престижната аура на филологията и университета, които за Балан са непокатими поради авторитета на „обективната наука” и не подлежат на съмнение. Така чрез една бавно създавана романтическа традиция, утаена в позитивистични институции, през Хердер, Шилер, Хумболд, Якоб и Вилхелм Грим, чрез немската, руска и чешка филология, литературоведският дискурс пренася не-фалшифицируеми, утаени, привични доха, отгъждествявания и свързвания на равнищата на конотацията, а не денотативни и референциални изказвания на един когнитивен дискурс, насочен към обективни, проверими факти.

Освен функцията си да хомогенизира и съвмести хетерогенното в квази-идеалното време на „наследството“ и „класиката“, този литературно-исторически сюжет има и допълваща роля по отношение на традиционния героически наратив за еманципиращата се нация, излизаща на историческата сцена (това, което Лиотар нарича Голям Разказ). Те са близки, и заедно с това различни. В противовес на историческия Наратив литературно-историческият разказ няма за цел да разгъне историческото време, а по-скоро диалектически да „снее“ неговото линейно, отворено протичане в „съвремението на „всички епохи“, „модерната античност“ в Балановия „сбор“ на душевните произведения. Този дискурс скрито носи в логоцентрическите си конвенционални метафори метафизиката на присъствието, светлината и проявяващата се (национална) същина. Това добре се илюстрира от един пасаж от друга българска литературна история – появилата се 40 години след *Ръководството* на Балан *Българска литература* на Иван Радославов (София, 1935). Както обикновено, и тук дискурсът на класическото извършва традиционните си прикрито романтически операции: Радославов е добър следовник на Балан, който не е нищо друго освен вносител на анонимния авторитет на университетския филологизъм в България. И при Радославов литературната темпоралност се оказва парадоксален феномен, който „дава на късо“ модалностите на времето, сменя миналото, настоящето и бъдещето в една особена сияеща цялост: *в нея е скрито словото на българската бъднина... Чрез нея се прониква в тъмния лес на миналото, тя е факлата, която осветява съдбините на едно племе. Посредством нея ние си даваме сметка за извършеното, правим преценка на днешното, определяме целите на бъдещето. Там в писменността, като в съкровена скиния, лежат заветите на предходниците, които са строили и творили. Без писменост няма приемственост...* За реториката на този дискурс литературата сменя метафизични опозиции; ако перифразираме Хайдегер, тя се оказва скриващо разкриващата се *aletheia* на националното битие. В историографските и публицистични, политически и идеологически текстове народът живее исторически: освобождава се, доказва се, извоюва самостоятелност, извършва подвизи и преживява падения. В литературната история също има определено историческо движение, но историчността на литературата непрекъснато е снемана в идеалното време на класиката: в това, че народът се „изявява“, „дава израз“ на духа си, по отношение на което историческите реализации са вторични – и че неговите изрази застиват в трайни „съкровища“, „безценности“, „плодове“. Тук литературно-историческият разказ пуска в ход метафизическата двойка „явление и същност“, за да удвои в идеализиращи метафори и в последна сметка да снее реалната политическа, военна история и въобще емпирическото протичане на модерното време. Което на практика е удвояване на модерната легитимация на националното (тя, както знаем от Лиотар, е историческа и есхатологически насочена към бъдещето: модерната епоха се легитимира чрез своя исторически еманципаторски проект). Така учебникарските текстове на филологическата университетска институция удвояват модерния исторически

разказ и просвещенски проект с категориите на странна светска метафизика, която понякога има компенсаторни функции¹². Което от своя страна позволява твърде особени маньоври на легитимацията в конкретни исторически ситуации и обстоятелства – но последното е друга тема.

¹² Такаъв е случаят и с Радославов, където на практика класическият наратив за Литературата и Духа изпълнява съвсем конкретни компенсаторни и терепевтични задачи. За автора на тази литературна история и неговите български съвременници (травмирани от тежките военни поражения на борещата се за „националния идеал“ България по време на Балканските войни и Първата световна война) е необходимо да се подмени отсъстващото величие на Историческия наратив с това на Литературно-историческия: да обяви, че онова, което се случва на нацията в нейната реална политическа и военна национално-еманципаторска история, е повърхностен, емпиричен, неважен сюжет: същинският сюжет, същинското протичане на съдба и бъдеще протичат на друго, не-емпирическо и не-историческо равнище: те протичат не като военни подвизи и еманципаторско утвърждаване сред Другите, а в идеалното поле, в рицарския агон на Творчеството. Ето защо той на практика дискредитира с реторически средства традиционния героико-исторически наратив за нацията: *Какво ни спомня за вилнелите някога страхотни стихии на разрушението? За Атиловци? За Тамерлановци? Пустинните бури и ветрове са развели праха на великите им империи... Горко на ози народ, чиито железни мускули и мъжествени добродетели са обречени в служба само на насието и тъмните хищни инстинкти!...* В съревнованието си авторитетът литературно-исторически наратив е „изтеглил“ своя съперник – героическият еманципаторски разказ за борба за свобода и пълноценна национална държавност, към негативните конотативни полета на разрушителното, хищното и антицивилизованото. „Борбата“ – тази централна идеологема на всеки еманципаторски наратив, тук отново, с реторическо салто-мортале, е метафизически удвоена и изведена от сферата на емпирическите войни, битки и поражения: *Само борбата на бойното поле на Духа осмисля жертвите, дадени на полето на силата и честта. ... Ние имахме вече своя Аустерлиц и своето Ватерло. На българския народ предстои да разкрие своя дух и да намери своя пророк... Да творим! Творчество за делото на Духа! Ето един идеал на нашето време, идеал и за поколенията, които ще дойдат след нас.* Така квази-метафизичното творческо-литературно „разкриване“ на националния Дух-Същина, компенсаторно отменя и подменя Лиотаровия Голям наратив и се опитва да завземе централното място на авторитета. Както съм показал на друго място обаче, тя извършва тази подмяна в само-деконструиращите се метафори на Войната, подвизите, бойните полета – които могат в един момент опасно да се буквализират, превръщайки метафизичните класически сюжети отново в милитаризирана, агресивна реторика. Така разликите между двата наратива се оказват относителни – те обменят реторически енергии, което ги прави добър инструмент за „множествена“ легитимация на нацията.